

véto souvislosti objevit ani v Literárních novinách, v listě bojujícím za socialistické vztahy mezi lidmi. Brabec tvrdí, aniž uvádí doklad, že jsem ve svých literárněteoretických pracích „značkoval škodnou“.

Výroky mají svou logiku bez ohledu na to, zda si je jich autor vědom, či nikoli. Nevyplývá z logiky tohoto obvinění, že Štoll, který se jako literární pracovník zabývá „značkováním škodné“ v literární oblasti, je vlastně sám ta pravá škodná?

To ovšem už není platforma pro vědecko-teoretickou polemiku.

Říkal jsem v polemikách svůj názor často ostře, zpříma, možná že jsem se někdy někoho dotkl silným slovem, kritizoval jsem například Karla Teiga pro jeho názory, ale rozhořčeně jsem protestoval proti článku v Tvorbě o „teigismu jakožto trockistické agentuře v ČSR“, a takových příkladů bych mohl uvést mnoho. Způsob Brabecovy polemiky není výrazem socialistických vztahů mezi literárněvědnými pracovníky. Nikoli, za polemickou statí Třináct let po Třiceti letech, zdá se, nejsou jen pohnutky zájmu o vědeckou pravdu. Na polemické statí takto motivované nebudu dále odpovídat.

(1963)

VERŠ PRO STALINA

Malá marginálie k tradicím
a edicím naší poezie

Vladimír Medek

Projevy kultu v naší poezii – toť otázka, jíž je dáno v současných třenicích a sporech, v současném třibení hodnot poezie, být otázkou nejzákladnější.

Nesporně je to téma velmi široké; jakmile vezmeme v úvahu i literární vědu minulých let, téma plus minus se překrývající s dějinami naší moderní poezie vůbec. Chci se dotknout jen malé jeho části: poezie spjaté s kultem nejvýlučněji – spjaté se jménem J. V. Stalina.

Je to malicherná otázka? Myslím, že není. Není – při našem tradičním způsobu dávat všechno problematické pro jistotu uležet.

Zpěv míru je báseň hodná básníka Nezvalova formátu. (Co z ní udělalo recitování a učitelé češtiny, pro tu chvíli pominěme.) Vydávala se, přirozeně. V desetitisících výtisků. Do výboru české poezie z roku 1955 vstupuje svou podstatnou částí. Do sborníku Patnáct májů (1960) prošly dvě strofy. Vyjde ještě někdy celá?

Že tyto způsoby ještě neumřely, vidíme dnes na *protikultovní* poezii Jevtušenkově. Čítáme – občas – o ní. Nikoliv ji.

„Je příznačné, že ani jeden z těchto básníků – ani Hora, ani Seifert, ani Halas – už nenašli slova verše pro Stalina,“ napsal kdysi L. Štoll a nedávno podiskutoval o tom, jestli to myslel jako kritérium nebo jako náhrobní kámen.

S básníky, kteří tehdy řečeného slova verše nenašli, je to – příznejme si – dnes celkem pohodlnější. Co však se Zpěvem míru, co s několika básněmi Bieblovy sbírky *Bez obav?* Dovedu si docela dobře představit editora, pro kterého je dnes verš se Stalinovým jménem problém. Co s tím? Úryvek? Raději něco jiného? (Neboť to jsou obvyklé ústupové cesty svědomí.) Mně se to už stalo. Jsme ještě dost zvyklí uvažovat o tom, co se všechno nesmí; leckdy si to třeba i vymyslet.

Těžko odstraňovat kult v poezii tak, jak se to dělá s básní Stanislava Neumanna *Jméno komunista*. Slyšeli jsme ji recitovat – spíš desetkrát než jednou – a končila tenkrát:

*Jen jméno chraň. Nesmírně vážné je.
Stalin je nosil. Jméno komunista.*

O něco později:

Víš, kdo je nosil. Jméno komunista.

A ještě později:

Lenin je nosil. Jméno komunista.

Pravděpodobně podle příručky Dekultizace snadno a rychle.

A tak se nám objevují dvě varianty. Je známo, že ve své nejlepší podobě bylo Stalinovo jméno symbolem, symbolem socialismu, symbolem Rudé armády, symbolem SSSR. Lze vysvětlovat, jak se jím stalo a co na tom bylo špatného. Faktem je, že symbolem bylo. Zbývá přirozeně otázka, zda při zacházení s tímto symbolem byla, či nebyla překročena hranice míry a vkusu.

Pohledy zpět

Druhá varianta jsou verše na sociální objednávku v tom horším slova smyslu. Písemnosti à la mode. Poklonkování. Rýmování bez kusu poezie.

Vezměme příklad z básníka tak „nekultovního“, jako je Vladimír Holan.

*...skládati životu slib chudoby,
v krušných lomech čtvrté pětiletky,
v kterých se doluje na jasný kámen,
zvaný stalinit!*

(závěr Rudoarmejců)

Tady je to metafora mezi metaforami, symbol mezi symboly, kulminační bod básně mezi kulminačními body. Podobně jako na jiném místě

*...Ty ostrážitá a Ty střezaná
z uranických nebes svými letci,
z nichž každý má to krásné jméno:
Oblakov!*

(Holan: Tobě, Rudá armádo)

Proto nás to ani na okamžik nezarazí; jistě to nejsou verše, jichž bychom se chtěli zříkat. Potkáme však v české poezii i báseň, kde se děvče loučí s chlapcem, který jde na dva roky na vojnu – on jde rád pryč, oběma to zřejmě nijak zvlášť nevadí, neboť

*Vysoko nad špalírem spících modřínů a kalín,
vytkán a vysněn z mramoru a hvězd,
v úsměvu našem usměje se Stalin –
bezpečný strážce našich dlouhých cest.*

(P. Kohout: Na rozloučenou a na shledanou)

Což jsou zase verše, které odepíšeme, a nebude to bolet.

A čtème tedy znovu Bieblovu knihu Bez obav. V její básni závěrečné a možná nejkrásnější, V zrcadle oceánu, píše černochoch na pláty amerického křižníku My chceme mír! Ať žije Stalin! A je to dokument, pravda přeshlého času, neboť ty dvě věty jsme byli zvyklí vyslovovat dohromady.

*Spojte se dělníci moří spojte se
s dělníky pevnin
Ať je svět modrý na zemi i na moři*

*do nejdleších dálek
Tak jak si to přeje Stalin
a jak si to přál Lenin*

I to je prostě formulace příznačná pro svůj čas. A sem musíme řadit i titulní báseň sbírky; pravda, čteme v ní

*Jak mohl bych uvěřit
Že všechno lidstvo brzy zahyne
Naopak
Věřím že bude šťastně žít
Když ho povedeš Ty
Náš drahý Staline*

Ale pozor; báseň nekončí. Další strofa nám upřesňuje

*Nevíru v lidstvo
Odmítá každý z nás
Každý kdo s Tebou věří
V dělnickou třídu
V sílu a tvořivost
Pracujících mas
Každý kdo miluje Sovětský svaz*

A to už není kult. Rozhodně ne.

Vraťme se ještě ke Zpěvu míru. Můžeme si v něm najít i příklad naší ediční politiky. Výbor Nová česká poezie (1955, sestavili soudruzi Buriánek, Janů, Petrmičl, Píša, Stejskal) přináší pod názvem Ze zpěvu míru 19 strof, tedy úryvek. U antologie je to přirozená věc. Méně přirozené už je, že ze souvislého textu byly „taktně“ vypuštěny tři strofy (dvě o Stalinovi, jedna o Gottwaldovi), aniž si editoři dali práci nějak to vyznačit. Stará metoda vkusných škrtů v jiné podobě? Zřejmě.

Ale Zpěv míru je báseň platná i pro naši dobu, platnější než kdy dřív; pořád platí a zní její nádherná výzva

*Volám vás, jak se volá den,
volám vás, jak se volá štěstí –*

A verše jako

Pohledy zpět

*Chci zpívat i o městě měst,
z něhož by byla bez Stalina
jen historická rozvalina
pod věncem Libušiných hvězd,
zpívám zpěv míru.*

nevyškrtáme, nemůžeme vyškrtnout z české poezie. Krásných veršů není nikdy tolik, abychom je mohli škrtat.

Nezval není jediný básník, je lán poezie, je tak trochu veškerá poezie. Snad proto u něho čteme i verše následující:

*...pak naše v slunci narozené děti,
budou Vám žehnat, Staline,
a všem nám trochu záviděti,
že směli jsme Vás zblízka znát,
že narodili jsme se časně,
že, maličtí, jsme směli psát
na Vás a Vaši počest básně.*

(Nezval: Stalin, 8. zpěv)

Tady už ovšem nejde o symbol; tady jde o osobnost, o kult. A dalo by se citovat do omrzení:

*Ach, buďte živ a buďte zdrav,
Vy, jemuž vděčí za vše lidské plémě,
zákonodárče lidských práv...*

(7. zpěv)

Ani verš tu vždy není tak docela Nezvalův; občas to v něm skřípne, zavrže. Nezvalův Stalin už pro nás bude asi jen svědectvím, že i velký básník občas podlehne chybám, kterými je těžká jeho doba; poklonkování nikterak nevyjímaje. (Podobně jako jeho Z domoviny je pro mne jen důkazem o Nezvalově podlehnutí primitivizující a huráoptimistické konvenci.)

Nemyslím, že by Nezvalův Stalin ještě někdy vyšel. Krom sebraných spisů. (I těch příštích.) Není proč.

„Staline, pomoz“ a „Staline, díky“ píše František Hrubín v Pražském máji 1945. Bylo to tak. A ty verše proto mají čistotu a sílu symbolu. Přejme jim tedy, co jejich jest – významné místo v naší poezii o roce pětáctýřicátém.

A najdeme-li v sobě sílu odmyslet si to, čím paměť starších zaneslo nesčetné recitýrování a paměť mladších školní „rozbory“, musíme přiznat

významné místo v naší poezii i Neumannovu Poděkování Sovětskému svazu. Je nám dnes mincí příliš, příliš ošoupanou; ale pod třaskavými hlasy slavnostních deklamátorů najdeme – shledáme-li sílu dívat se bez předsudku – čistý tón poezie.

Což ostatně platí o celém Neumannovi, osobnosti i díle; neboť jak nedávno správně napsal J. Šotola, zhodnocení Neumanna nás vlastně teprve čeká. A bude třeba pominout jak jednostranné velebení (nenajdeme snad u Neumanna i velmi špatné verše? nebyl to Neumann, kdo první začal dělat z K. Teigeho zloducha?), tak i jednostranné zavrhování (proč láskyplnou vzpomínku na něj najdeme třeba u Biebla? jistě ne bez příčiny!). Jak je to se Stalinovým jménem v Poděkování?

*Vám, mrtvý Lenine, jenž slovo učinil jste tělem
a říši člověka tu zahájil,
Vám, živý Staline, jenž roztrástil jste čelem
vše to, čím včerejšek Vám do budovy bil,
vám, avantgardo dělníků a vzpůrců...*

Báseň vychází v letech třicátých. Je po rozdrčení trockismu. A většina věcí, pro něž hovoříme o období kultu, se teprve stane. Poděkování proto obráží realitu svého času. A není náhodou, že ihned po Leninovi a Stalinovi je tu evokována celá „avantgarda dělníků a vzpůrců“. Poděkování je velká báseň, kterou z paměti naší poezie nemůžeme a nebudeme vymazávat.

*I poslal Stalin smělé lodivody,
i poslal Stalin skvělé piloty -
(...)
Vy víte vždycky – v každém okamžiku -
čím žije a v co doufá každý z nás.*

(Kohout: Slovo k soudruhu Stalinovi)

U Neumanna jsme viděli pokus o zhodnocení úlohy osobností; po nich je oslovována celá avantgarda. To obojí nyní mizí – a v Kohoutových Třech knihách veršů najdeme citované Slovo...: všecko dělá Stalin; člověk Stalin je obdařen vševědoucností málem božskou. – Pokud je v Dobré písni popisován interiér (rozuměj pokrokový interiér), je to přirozeně takhle: „Na stěně nad gaučem visí velká reprodukce sovětského obrazu Jitro naší země – soudruh Stalin kráčí rozkvétajícím sovětským ránem závodů a kolchozů.“

Pohledy zpět

Kohoutovy Tři knihy veršů ve své době rozhodně nebyly mrtvě narozeným dítětem; zesnuly však – až na pár básní, jako je Vlák, který vyjel v únoru 1948, či Zpěv rozhodné víry – u věku poměrně mladém. Na okamžik člověku přijde líto, že si básník tak omezil téma; to když narazí na verš

*Za kaplí stroje zpívají si krásně,
že dozajista mír je v obilí;
večer čte dívce Lajčiakovy básně
ten traktorista v modré košili.*

(Cestou do Tater)

To je „poezie“, až to bolí. A dalo by se recitovat moc, se Stalinem i bez. A co verš, jenž oslavuje Gruzii jen proto, že

*A celá lidská rodina
hluboce se ti bude klanět,
Gruzie, matko Stalina!*

Tohle už div že nezavání křesťanským kultem Palestiny – Svaté země. Česká poezie není sama, přirozeně. Stačí zas jen citovat:

*A zázrak vidím,
aký len ta zem plodí,
kde všetko silnie
zo Stalinovej lásky.*

(Lajčiak: Pieseň o veľkom priateľstve)

To už jsme zase v oblasti nadpřirozena a nadlidskosti, krátce, v oblasti kultu. Zaměnit lásku Stalinovu láskou boží, byl by to hezký verš náboženstvím uchváčeného básníka.

Skončeme exkurzi po naší poezii. Dalo by se otevřít ještě řada knih. A ještě mnohokrát najít Stalinovo jméno.

Všecky ty básně – dobré i špatné – jsou dokumentem své doby. A jako marxisté nemůžeme zamykat nepohodlné dokumenty do dolních šuplíků, kam se tak často nechodí.

Z dětství se pamatuju na jednu fotografii: Čelo májového průvodu, myslím, že v roce 1935. Gottwald, Slánský a ještě někdo. O několik let později jsem viděl tutéž fotografii znovu, ale bez Slánského.

Taková retuš je dost pochybná i u fotografie; a co v poezii?

Jest rozlišovat mezi tím, co – byť neslo pečeť svého času – je i dnes poezií, básnickým dokumentem epochy, a tím, co je dnes nanejvýš dokumentem sociologickým.

Jest rozlišovat mezi pamětí poezie a dějinami poezie.

Jsou verše, které – aťsi je v nich Stalinovo jméno – nemůžeme vymazat a nevymažeme z paměti naší poezie. Z výborů a z edičních plánů. Z vlastní paměti. Takový je Hrubínův Pražský máj, Bieblovo Bez obav a V zrcadle oceánu, takové je i Neumannovo Poděkování.

A jsou verše, které jsou v paměti poezie mrtvé, ale nemůžeme je vyloučit z dějin poezie, to jest ze sebraných spisů (týká se příkladně Nezvalova Stalina) a z literární historie. Protože retušovat se nedá.

(1964)

VERŠ PRO KOČKU

Jiří Gruša

Plamen otevřel svůj šestý ročník pravidelnou rubrikou diskuse a myslím, že je užitečné, když redakce v lednovém čísle dala příležitost V. Medkovi, neboť to, co ve své marginálii o verši pro Stalina napsal, stojí za důkladnou hádku. Medek totiž říká – v úhrnu – že nyní začíná hrozit nebezpečí ediční retuše v dílech psaných v letech padesátých (a předtím), přičemž trochu kantorsky volá: retušovat se nedá. Ale ouha – hrozí nám vůbec tohle nebezpečí? Je vůbec možné užít slova nebezpečí? Jde tu vůbec o nějaké falšování atd. – nebo je ediční praxe v příkladech Medkem uvedených (a ostatních) úkazem jisté bezradnosti, s níž editoři stojí nad pěknou řádkou ód a zpěvů, o nichž je víceméně zřejmé, že časem nabyly jenom na nesdělnosti, které však stále ještě trčí ve vzduchu, ačkoli triumfální podstavce, na něž byly vyzdviženy, jsme dávno vyhodili do harampádí? Jde opravdu o to, abychom nezalepovali díry ve Zpěvu míru a jinde – nebo jde o to, abychom konečně hledali kritéria ke zkoumání jeho (a jejich) estetické sdělnosti? Opravdu si mám myslet, že někdo je